

ЧОЛИШҲОИ ТАРҶУМА ВА ШИНОХТИ АДАБИЁТИ МУОСИРИ ТОҶИК ДАР ҒАРБ

Шаҳзода Назарова

Хатмкунандаи Донишгоҳи Давлатии Самарқанд

Пажӯҳишгари озод

Аннотатсия: дар ин мақола суҳан аз далоили камтар шинохта шудани адибони тоҷикон дар ғарб суҳан меравад. Бо вуҷуди ин ки адабиёти тоҷик ба хусус дар Тоҷикистон пас аз даврони бозсозӣ ва пас аз ғурупоиши шуравӣ рӯ ба нешрафт будааст, аммо бо далоили иқтисодӣ ва сохтории омӯзиши адабиёт ва мутахассисони мутарҷим нисбат ба адабиёти дигар кишварҳои Осиёи Миёна, ба хусус Қазоқистон, дар ғарб камтар шинохта шудааст. Ҳамин тавр суҳбат аз он меравад, ки агар мамонаҳои иқтисодӣ бардошта шавад низ, бархе аз шоҳкорҳои адабии тоҷик, ки мисоли борики он “Сармаддеҳ” и Баҳманёр аст, дар тарҷума моҳият ва арзиши амиқи шоҳиронагӣ ва тоҷиконагии худро аз даст хоҳад дод ва табдил хоҳад шуд ба як асари хатмӣ.

Калидвожаҳо: Баҳманёр, Садриддин Айнӣ, адабиёти тоҷик, адабиёти тоҷик дар ғарб, тарҷумаи адабиёт, Баҳманёр, ҷоизаҳои адабӣ, бозтоби адабиёти тоҷик дар шабакаҳои интернетӣ.

Annotation: This article examines the reasons behind the limited recognition of Tajik writers in the West. Despite the progress of Tajik literature, particularly in Tajikistan following the post-reconstruction era and the collapse of the Soviet Union, it remains less known in the West compared to the literature of other Central Asian countries, notably Kazakhstan, due to economic and structural challenges in literary studies and the availability of specialized translators. The discussion further posits that, even if economic barriers were removed, certain masterpieces of Tajik literature, such as Bahmanyar's Sarmaddeh, may lose their profound poetic and distinctly Tajik essence in translation, thereby being reduced to mere textual works.

Яке аз шохисаҳои рушди адабиёт тарҷума ва бознашри намунаҳои барҷастаи адабиёт дар хориҷ аз қаламрави ҳуди кишвар аст. Нашри нақдҳои мухталиф аз зовияҳои мухталиф аз ҷониби мутахассисони мухталифи ҷомеа аст. Аммо ба ҳар далеле адабиёти тоҷик танҳо аз лиҳози адабӣ нақду баррасӣ мешавад ва ба нудрат ба забонҳои хориҷӣ тарҷума мешавад.

Сардафтари адабиёти тоҷик Садриддин Айнӣ, ки аз маъруфтарин адиби тоҷик аст, дар бозори китоби ғарб камшинохта ва дур аз ҷашми мутарҷимони ғарбӣ мондааст. Ҳарчанд Ҷон Перӣ, устои аршади мутолиъоти адабиёт форсӣ ва тоҷикӣ,

ки ҳоло бознишастааст, Ёддоштҳои Садриддин Айниро ба забони англисӣ ба тарзи мухтасар тарҷума кардааст, бо ҳамкориҳои Рошел Рехл, ки аз он тақрибан чихил сол мегузарад ва бозчоп ё бозтарҷума нашудааст. Агар Садриддин Айнӣ дар ин бозори фароҳи чашнвораҳои китоб, номи ноошно аст, пас чи расад ба нависандагоне, ки пас аз ӯ ба арсаи адабиёт омаданд ва аз маъруфият ва маҳбубияти ӯ камтар бархурдоранд.

Кристен Форт яке аз пажӯҳишгарони бахши Осиёи Миёна дар Омрико, устоди Донишгоҳи Мичеган, дар мақолаи муфассали худ менависад, дар даҳ соли гузашта назари мардум роҷеъ ба Осиёи Миёна ва Кавқоз тағйир кардааст ва кунҷовиҳо бар ин самт афзоиш ёфтааст. Кристен Форт дар ин мақолаи худ, ки дар сойи Анҷумани Мутолиоти Словенӣ, Урупои Шарқӣ ва Урусиё, аз муътабартарин мутолеот дар заминаи мазкур дар ҷаҳон аст, аз китобҳои нависандагони Осиёи Миёна ёд мекунад, ки дар ин муддат ба забони англисӣ тарҷума ва мунтариш шудаанд. Дар ин мақола мегӯяд, “тарҷума навид, ки ба донишҷӯён (ғарбӣ. Ш.Н) кумак кунад, то Осиёи Миёнаро ба унвони ҳошияи Русия набинанд, балки онро ба унвони бахше аз марзи фароҳе аз як ҳавзаи фикрии густардатар байни имперотуриҳо бибинанд.”

Кристен Форт аз устодони ҷавони омрикоӣ аст, ки рӯ ба бозшинохти кишварҳои узви собиқ иттиҳоди шӯравӣ аст ва ҳамвора ба кишварҳои Осиёи Миёна ва Қавқоз сафар мекунад ва аз мутахассисоне аст, ки дар ҳоли сохтани пул байни ғарб ва шарқ аз нигоҳи нави сиёсӣ ва фарҳангӣ ҳастанд. Ў ва амсоли ӯ дар донишгоҳҳои ғарб талош доранд, ки Осиёи Миёнаро аз мутолиоти Урусиё ва Қавқоз чудо созанд ва аҳамияти истиқлолии кишварҳои узви иттифоқи шӯравиро ба асотидаи аршад ва ё мутахассисони қаламрави шӯравӣ тавзеҳ бидиҳанд. Дар даврони коҳиш ёфтани будҷаҳои бисёре аз донишгоҳҳои Омрикоӣ, тарҳи ҷунини масала забонбар аст ва офаридани бахшҳои ҷудогонаи Осиёи Миёна ба сиёсати рӯзи кишварҳои ғарбӣ марбут мешавад. Дар ҳоле, ором ором дар бисёре аз донишгоҳҳои Омрикоӣ дар дохили бахшҳои Иронистика, Ховари Миёна ва ё Урусиё ба фаъолият шурӯъ кардааст, аммо тарбияти мутахассиси ҳар ҷи сареътар масъалаи авлавиятдор нест. Ниёз аст, ки дар Осиёи Миёна ин мавзӯ матрах гардад ва боёиси тақвияти садои донишмандоне мисли Кристин Форт гардад.

Дар ҷустори онлайн ба забони англисӣ хоҳем дид, ки калидвожаи адабиёти тоҷик дар шабакаи ҷаҳонии интернет, мақола ва таҳқиқҳои марбут ба адабиёти классик аст ва адабиёти марбут ба даврони шӯравӣ ва пасо шӯравӣ камтар ва ё ба нудрат мақолае ба ҷашм мерасад. Девори тарҷума фаротар аз девори марзӣ ва сиёсӣ адабиёти тоҷикро узлатнишин кардааст ва дар ҳубобе қарор додааст, ки дар миқёси ҷаҳон шинохта гардад ва роҳ ба ноширони хориҷӣ барои ҷопи румонҳои тоҷикӣ фарогир шавад.

Барои мисол, далели ин камкорино дар сойти “Advantour” дар бахши Фарҳанг ва Адабиёт дар бораи адабиёти тоҷик мадҳале омада, ки мушкили дар хориҷ камшинохта шудани адабиёти муъосири тоҷикро ба дасттангии иқтисодии нависандагон пайванд мезанад. Дар ин мақола, аз адабиёти куҳан(мутуни дини Зартуштӣ), мардумӣ (фолклор ва афсонаҳои халқӣ) ва асри 9 ва 10, ки онро давраи форсигарой меномад то асри 16, ки онро форси тоҷикӣ ва қарни 19 ва 20, ки онро давраи таҳти таъсири адабиёти рус меномад ёд мекунад ва аз соли 1991 то имрӯзро давраи адабиёти модерн табақабандӣ мекунад ва меафзояд, ки дар ин давра адабиёти тоҷикро мушкилоти иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешавад.

“Пас аз ба даст овардани истиқлолият дар солҳои 1991, рушди адабиёти маҳаллӣ (тоҷик Ш.Н.) барои чандин сол (аз рушди сабки реализми шӯравӣ Ш.Н.) бозмонд ва муаллифони тадриҷан ба навиштани асарҳо ба забони тоҷикӣ рӯ оварданд, ки акнун забони расмӣ Тоҷикистон аст. Нависандагони муосири тоҷик аксар вақт барои нашри китобҳо имконоти моӣ надоранд ва асарҳои онҳо одатан тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ паҳн мешавад ва ё дар блогҳои шахсӣ мунташир мешаванд. Имрӯз дар кишвар (Тоҷикистон Ш.Н.) жанрҳои гуногун мавҷуданд, ки байни онҳо жанри романи таърихӣ маъруфтарин аст. Ба далели шабоҳатҳои байни забонҳои тоҷикӣ ва дарӣ ва форсӣ, адабиёти тоҷик ва шеър низ дар Афғонистон ва Эрон пайравони зиёд пайдо кардааст.”

Дар ин як порогоф ду эроди ваҳим ба чашм меҳӯрад, ки онро барҷаста қардан шояд. Яке адабиёти мудерни тоҷикро дар даврони шӯравӣ ҳама ба забони русӣ талаққ қардан ва дигар забони тоҷикиро аз забони форсии дарӣ ва форсии роиҷ дар Ирон шабеҳ доништан аст дақиқ нест ва чуно марбут ба мавзӯи ин мақола нест ворида он намешавад. Аммо бояд зикр кард, ки дар даврони шӯравӣ дар адабиёти тоҷикро мунамоҳои бисёре доштем, ки мутафовит бо адабиёти рус буд ва мустақим ба забони тоҷикӣ навишта шудаанд. Далели иқтисодӣ овардан барои ношинохта будани адабиёти тоҷик дар ғарб ва дар кул нуктаест, ки гуфтори моро ҳамроҳӣ мекунад.

Дар мадҳала оварда шудааст, ки гӯё нависандагони тоҷик танҳо пас аз ғурупошӣ ба тоҷиконанависӣ оғоз қарданд, ки дуруст нест ва мунавонем чандин намуна аз адабиёти тоҷик биёрем, ки на танҳо ба забони тоҷикӣ, балки бо тоҷиконатарин сабку оҳанг ва бо истилоҳоти комилан барӯзшудаи тоҷикӣ навиштаанд ва ҷорҷӯбҳои реалисми шӯравиро шикастаанд.

Мисоли барҷастаи он “Сармадех” и Баҳманёр аст, ки мешавад гуфт аз пурҳонандатарин асари адабии тоҷик баъд аз Садриддин Айний аст. Ин асар ба тарзи ҳикояҳои ҷудогона мунташир шуда ва дертар ба шакли як асари воҳид ба таъ расидааст.

Далели аслии камшинохта будани адабиёти тоҷик ва “Сармаддеҳ” дар ғарб, набуди мутарчимони қавӣ ва бо мадорики муътабари ғарбӣ аст. Осиёи Миёна дар кул ва ба вижа Тоҷикистон, дар тӯли сӣ соли гузашта мутамаркиз бар тарбияти мутарчимони ҳуқуқӣ, қонундон ва ё тичоратӣ будааст, ки дар иҷоди равобити баёналмиллал барои тақвияти истиқлолияти кишварҳо ва баргузори бидеҳ бистонҳои бунёдӣ бо кишварҳои хориҷӣ будааст. Дар ин миён адабиёт аз авлавият хориҷ буда ва адабиёт, ки садои миллат аст, дар ғарб баланд нашуда, кишварҳои хориҷии ғарбӣ, аз урфу одат ва мафкураи миллии мардуми тоҷик камхабар мондаанд ва манбаи асосии худро расонаҳои дохилӣ донистаанд.

Аммо ба дарки ғолиб мо ҳатто агар мутарчимони қавӣ ҳам тарбият кунем ва адабиёти тоҷикро ба ғуфтаҳои намоишгоҳҳои байналмиллалӣ расонем, забону баёни тарҷумаҳо аз асли китоб ва ғановати он дур хоҳад буд.

Барои мисол “Сармаддеҳ” и Баҳманёр, ки аз шоҳкорҳои адабиёти тоҷик махсуб мешавад ва аз он даст адабиётҳоест, ки кори мутарчимо душвор ва ё ҳатто ғайримумкин мекунад. Шоҳкори адабиёти тоҷик дар мисоли Самаддеҳ барои ҳар мутарчиме кӯҳ қандан аст ва шояд бар абас. Забони шеъргунаи Баҳманёр ва бозиҳои каломӣ, истилоҳҳои ҷадиде, ки ӯ вориди забони тоҷикӣ мекунад, кори мутарчимо сангин хоҳад кард ва танҳо маҳдуд ба расондани хатти достони асар хоҳад

шуд.

Ҳамон гуна ки Ҷон Р. Перрӣ, Ёддошти Садриддини Айниро, ки соддатарин матни мумкин тоҷикиро дорад ва равои шево бо таълоди вожаҳои саричиншуда ва ба ислиҳои роиҷ оммафаҳм навишта шудааст, бо понависҳои бисёр ва тавзеҳоти муфассал ба ҷоп расондааст. Дар ҳоле, ки Ёддошти Айни ривояти хаттӣ дорад ва роҳатхон аст, Ҷон Р. Перрӣ танҳо даврони кӯдакии ӯро ба унвони намунаи тоҷикӣ иҷтимоии сабки зиндагии тоҷикон дар даврони қабл аз инқилоби болшевикӣ тарҷума кардааст, то барои муҳотаби англисизабон ҷолиб бошад ва ба захираи кори тарҷума ва поварқҳои бисёр биарзад.

Ин таҷрубаро агар мутарчиме бо “Сармаддеҳ” и Баҳманёр дошта бошад, шояд ба андозаи Ҷон Р. Перрӣ муваффақ нашавад ва натиҷаи мисли тарҷумаи русии он шавад, ки мутарчими русии он оҳангу ҳиҷосозии нависандаро, ки аз вижаҳои хоси асар ва сабки мунфаридаи Баҳманёр аст, интиқол дода натавонистааст. Бо ин ҳол мутарчимони қавие дар Ғарб вучуд дорад, ки ашъори Ҳофизро ба англисӣ баргардониданд. Ҷазалиёти Ҳофиз даҳҳо мутарчими мухталиф ба забони англисӣ дорад ва аввалини он Сер Виллиам Ҷонс (1746.1784) аст.

Пас яъне мешавад умед дошт, ки замоне мерасад, мутарчимо даст рӯи “Сармаддеҳ” мегузоранд ва ин шоҳкори адабиёти муъосири тоҷикро ба забонҳои ғарбӣ бармегадонанд ва аз рушди ҷашмиги адабиёти тоҷик ба ҷаҳониён мадрак таҳия мекунанд.

Дурст медонам, дар ин ҷо аз мусоҳибае иқтибос оварам, ки Анзурати Маликзод, устои адабиёт классик дар Тоҷикистон ва пажӯҳишгар ва мутахассиси барҷастаи ҳамаҷони Рӯдакӣ, ки бо банда баҳсу гуфтугӯи ихтисосӣ барои маҷмӯаи “Дирӯз ва имрӯзи адабиёти тоҷик” анҷом дода буд мегӯяд:

“Бинобар ин сабаб ҷавонон камтар ба наср рӯ меоваранд ва қариб ки аз байни ҷавонон имрӯз насрнавиши ҳирфай надорем ё хеле кам дорем”

Ба пурсиши “чи бояд кард, ки насли ҷавон бештар ба наср рӯ биеварад”, ин ҷониб посух додаам, “ин корро аз донишгоҳҳо бояд шурӯъ кард. Барои мисол ба тамоми факултаҳои тарҷумонии донишгоҳ дарсуд додан лозим, ки агар меҳонд мадраки худро ба даст оранд, пас бояд як номгӯё аз адабиёти ҷаҳонро бар асоси забоне, ки меомӯхтаанд, ба забони модарии худ баргардонанд ва донишгоҳ мунташир кунад, ҳазинааш ҳам ба фонди Донишгоҳ равад”.

Дар мавриди баргардон ва шиносондани корҳои муҳими адабиёти муъосири тоҷик низ ҳамин роҳҳо бояд рафт ва аз ин тариқ нависандагон маҷбур намешаванд барои интишор ва тарҷумаи китобҳои худ суроғи ҳомиёни хусусӣ раванд, ки на ҳамеша муваффақ мешаванд.

Баҳси муъарифии шоҳкорҳои адабиёти муъосири тоҷик аз он мавзӯҳоест, ки ба мутолеъа ва таҳқиқи густарда ниёз дорад ва бояд ниҳодҳои масъул дар ҳамкориҳои танготанг ин муъзали фарҳангиро ҳаллу фасл кунанд. Аз назари ин ҷониб, бозхонӣ ва мутолеъаи таҷрубаи кишвари ҳамсояи Қазоқистон, ки дар ин замина чанд қадам чилутар аст, қобили мутолеъа аст ва қобили тадбиқ додани он бар асоси шароитҳои дохилии кишвари Тоҷикистон ва ҳамин тавр Ўзбекистон.

Кишвари Қазоқистон ҷоизаи адабии байналмиллалӣ ба номи Марзия Закириянова дорад, ки солоне ба беҳтарин нависандаи зан дар минтақаи Урусиё эъто мекунад ва ин ҷоиза ба миқдори 5000 пунди Бритониё аст ва барои тарҷума ва ҷопи китоби баррандашуда дар Бритониё сарф мешавад. Соли 2016 ин ҷоиза барои аввалин бор ба “Синдроми Стокҳолм” ихтисос ёфт.

Умед аст, ки Тоҷикистон ҷунин ҷоизае ба номи Баҳманёр ва ё Гулрухсор ва ё Садриддин Айни бунёд кунад ва солоне барои тарҷумаи беҳтарин асари нависандагони тоҷик қадами аввалро гузорад.

Хулоса

1. Бо тамоми дастовардҳои адабиёти тоҷик аз даврони бозсозӣ доштааст, аммо ҳамчунон адабиёти тоҷикро дар ғарб бо асарҳои Садриддин Айни мешиносанд ва он низ аз тарҷумаи маҳдуд ва мухтасаре аз дар даврони кӯдакии ӯ дар “Ёддоштҳо” аст, бо тарҷумаи Ҷон Р. Перри, устои аршад ва ҳол бозништаи омриқой, ки аз маъдуд мутахассисони адабиёти Тоҷикистон аст.

2. Бо ин ҳол мутахассисони ҷавони омриқой, ба хусус мутарҷимон бо диди тоза ва кунҷковона вориди майдон шудаанд ва адабиёти Осиёи Миёнаро дар фазои пасо

истеъмор ва пас аз фурупошии шӯравӣ баррасӣ мекунад. Аммо ҳамчунон аз тариқи забони русӣ, таҳқиқҳои илмӣ худро пеш мебаранд ва бар забони адабии тоҷикӣ мусаллат нестанд.

3. Дар ҷӯстори онлайн дар шабакаҳои интернетӣ, дар соитҳои маъруфи донишгоҳӣ ба забони англисӣ бо калидвожаи “адабиёти тоҷик” маводи чандоне нест ва ҳатто дар бозори китоби ғарб низ тарҷумаи адабиёти тоҷик нисбат ба дигар кишварҳои Осиёи Миёна маҳдуд ва тақрибан вучуд надорад. Мешавад гуфт ду се намуна аз адабиёти тарҷумашудаи адибони тоҷик дар соитҳои донишгоҳӣ мавҷуд аст адибони тоҷик камшинохта ва дур аз ҷашнвораҳои китоби ғарб, дар ҳубоби тангдастӣ ва гумномӣ ба сар мебаранд.

4. Роҳандохтани гурӯҳи кавие аз мутарҷимони ҷадидаи адабиёти тоҷик, ин мушкилро метавонад бартараф кунад ва адабиёти пасо фурупошии тоҷикро ба ҳонандагони ғарбӣ ва англисизабон муъарифӣ мекунад.

5. Бо ин ҳол бархе аз шоҳкорҳои адабиёти тоҷик, мисли “Сармадех” и Баҳманёр барои тарҷума душвор аст ва мумкин аст асолати худро аз даст бидиҳад. Қофияҳои револушӣ дар тарҷума бе шакл ноҳамвор хоҳад буд, аммо номумкин нест. Мутарҷимони барҷастаи англисизабон ғазалҳои Ҳофизро низ тарҷума кардаанд ва садҳо тарҷумаҳои мухталиф аз Ҳофиз вучуд дорад. Пас яъне агар талошу кӯшиш бошад, бо ёрии понавису тавзеҳҳо мешавад, ин шоҳкори адабиёти тоҷикро ба ҷаҳониён муъарифӣ кард.

6. Барои таҳавул додани фазои адабиёти тоҷик дар хориҷ аз кишвар, бояд аввал фазои дохили кишварро тағйир дод. Дар марҳилаи аввал роҳҳои ҷопи роғзони беҳтарин намунаҳои адабиёти тоҷикро роҳандозӣ кард. Ҷашнвораҳои адабӣ роҳандозӣ кард, то теъдоди адабиёти пурҳонандаи тоҷик ва истеъдодҳои ҷаид бо тамоми ғарб ба адабиёт биёваранд ва онро кори нимавақту сарғармӣ надонад.

7. Истифода аз таҷрибаҳои дигар кишварҳои ҳамсоя, ба хусус Қазоқистон, ки мушкилоти иқтисодии камтаре дорад, ҷашнвора ва ҷоизаҳои нақдии зиёде роҳандозӣ кардааст ва ҳатто барои Ҷашнвораи ҷаҳонии Урусиё низ ҳомии молӣ аст ва барои ғолибон маблағҳои нақдӣ барои тарҷума ва ҷопи беҳтарин китобхояшон эъто мекунад. Ин навъ таҷрибаҳо агар Тоҷикистон ва Ёзбекистон низ роҳандозӣ кунанд, садоҳои истеъдодҳои адабиёти шохис диққати ҳомиёни хориҷиро низ ҷалб хоҳад кард.

8. Роҳандозии ҷоизаҳои насрнависӣ дар Тоҷикистон ба номи Баҳманёр, Гулрухсор ва ё Садриддин Айний аз дигар роҳҳои нумӯш додани адабиёти пасомудерн ва пасо шуравии тоҷик хоҳад шуд.

МАНОБЕЪ

1. Ёддоштҳои Садриддин Айни, Куллиёт, Душанбе, (СИЭМТ, 2009)
2. The Sands of Oxus: Boyhood Reminiscences of Sadriddin Aini. Translated from the Tajik Persian with an introduction and notes by John R. Perry and Rachel Lehr. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, 1998. 275pp.
3. [Central Asian Literature in English Translation Today | Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies](#)
4. ASEES, (Association for Slavic, East European & Eurasian Studies, “Central Asian Literature in English Translation Today”, Kristen Fort, March 12, 2025
5. www.Advantour.com/Tajikistan/Culture/Literature.htm
6. Сармаддех. Баҳманёр. Чопи аввал???
7. “Сармаддех” Бахманяр, издательство ????
8. Translations of Hafez in English, Article by Parvin Loloi, Encyclopedia Iranica, [Vol.XI](#), Fasc. 5,pp 498-500, December 15, 2002
9. Дирӯз ва имрӯзи адабиёти тоҷик, Анзурати Маликзод, Душанбе 2025, сах. 216
10. The Marziye Zakiryanova Award for the Best Female Work at Open Eurasia Book Forum and Literature festival-2016, London, UK
11. Stockholm Syndrome, a novel by Shahzoda Nazarova, translated by Daryoush Mohammad Poor, edited by Stephen M. Bland, hertfordshire Press Ltd, UK, 2017